

ความฉลาดรู้กับการเรียนรู้ สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

Literacy and Social Studies Learning in the 21st Century

พิชชาติ แก้วพวง

ความฉลาดรู้กับการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21
Literacy and Social Studies Learning in the 21st Century

พิชาติ แก้วพวง

วิทยาลัยการฝึกหัดครู
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
2569

ความฉลาดรู้กับการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

ผู้แต่ง

พิชาติ แก้วพวง

ผู้พิสูจน์อักษร

ภานุพงศ์ กรวดสรระน้อย, ทิพย์ธารา มาแบ่ง, ต้นสัก สนิทนาม และปิยธิดา ศิลารัตน์

ผู้ออกแบบปก

พิชาติ แก้วพวง และณภัทร กิรัตยาภรณ์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

พิชาติ แก้วพวง.

ความฉลาดรู้กับการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21.--กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2569.

204 หน้า.

1. การเรียนรู้การรู้คิด. 2. สังคมศึกษา – การศึกษาและการสอน. I. ชื่อเรื่อง.

371.102

ISBN (e-book) 978-616-631-878-4

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับเพิ่มเติม) พ.ศ. 2558

ห้ามลอกเลียนทุกรูปแบบ นอกจากได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้เขียน

จำหน่ายในรูปแบบออนไลน์ ครั้งที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2569

ช่องทางการจำหน่าย

<https://www.chulabook.com/main-ebook>

ราคา

290 บาท

จัดทำโดย

พิชาติ แก้วพวง

วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

เลขที่ 9 ถนนแจ้งวัฒนะ แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพฯ 10220

โทรศัพท์ 02-544-8610 e-mail: pichartkwpng10@gmail.com

สั่งซื้อได้ที่

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

<http://www.chulabook.com>

โทร. 086-323-3703-4

customer@cubook.chula.ac.th, info@cubook.chula.ac.th

Apps: CU-eBook Store

คำนิยม

หนังสือ “ความฉลาดรู้กับการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21” เล่มนี้ นับเป็นผลงานทางวิชาการที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อวงการศึกษาสังคมศึกษาในยุคปัจจุบัน ด้วยเนื้อหาที่มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความฉลาดรู้ในมิติต่าง ๆ อันสอดคล้องกับบริบทของสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยผู้เขียนได้เรียบเรียงสาระสำคัญอย่างเป็นระบบ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับความฉลาดรู้สำหรับผู้เรียนสังคมศึกษา การใช้สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้สังคมศึกษา แผนการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา ตลอดจนการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงตามบริบทของสถานศึกษา ชุมชน และท้องถิ่น

ผู้เขียนได้ถ่ายทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ด้านการสอน การวิจัย และการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง จนเกิดการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่มีความลุ่มลึกเหมาะสมในการพัฒนาผู้เรียนสังคมศึกษา หนังสือเล่มนี้ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจกรอบแนวคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 นำมาสู่การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก โดยส่งเสริมความฉลาดรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นแหล่งอ้างอิงทางวิชาการสำหรับครูสังคมศึกษานักวิจัย นักศึกษา และผู้ที่สนใจด้านการสอนสังคมศึกษา อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับการพัฒนาผู้เรียนในยุคสังคมดิจิทัล ซึ่งต้องอาศัยความฉลาดรู้ในหลากหลายมิติ เพื่อการดำรงชีวิตและการมีส่วนร่วมในสังคมอย่างมีคุณภาพ

รองศาสตราจารย์ ดร.สมชัย ศรีนอก

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือ “ความฉลาดรู้กับการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21” เล่มนี้ เป็นสื่อที่รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผู้เรียนสังคมศึกษาให้มีความฉลาดรู้ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในยุคปัจจุบัน โดยมีเนื้อหาหลักประกอบด้วยความฉลาดรู้สำหรับผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 การใช้สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 แผนการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 และการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 เพื่อให้ผู้อ่านสามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

หนังสือเล่มนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ด้านการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา การวิจัย การศึกษาค้นคว้า และพัฒนาวิชาชีพของผู้เขียน ซึ่งมุ่งหวังที่จะยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่จำเป็น ก่อเกิดสมรรถนะสำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคมยุคใหม่ ผู้เขียนขอขอบพระคุณครูบาอาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ได้ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดทำหนังสือเล่มนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้ หากมีข้อบกพร่องหรือความผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขอน้อมรับไว้เพื่อปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการด้านการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา และเป็นแนวทางสำหรับครูสังคมศึกษาในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความฉลาดรู้ สามารถคิด วิเคราะห์ ปรับตัว ดำรงชีวิตในสังคมอย่างสันติสุข รวมทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมได้อย่างสร้างสรรค์ พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคศตวรรษที่ 21 ต่อไป

พิชาติ แก้วพวง

พฤษภาคม 2569

สารบัญ

	หน้า
คำนิยาม	ก
คำนำ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ณ
บทที่ 1 ความฉลาดรู้สำหรับผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	1
ความนำ	1
ความฉลาดรู้ทางศาสนา	2
ความฉลาดรู้ทางสังคม	6
ความฉลาดรู้ด้านพลเมือง	10
ความฉลาดรู้ทางเศรษฐกิจ	15
ความฉลาดรู้ทางการเงิน	20
ความฉลาดรู้ทางประวัติศาสตร์	26
ความฉลาดรู้ทางภูมิศาสตร์	31
ความฉลาดรู้เรื่องดิจิทัล	34
ความฉลาดรู้ด้านสื่อและปัญญาประดิษฐ์	39
สรุป	44
เอกสารอ้างอิง	47
บทที่ 2 การใช้สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้สังคมศึกษา ในศตวรรษที่ 21	51
ความนำ	51
หลักการใช้สื่อการเรียนรู้สังคมศึกษา	51
ตัวอย่างการใช้สื่อการเรียนรู้สังคมศึกษา	53

	หน้า
- การใช้สื่อแผนผังกราฟิก	54
- การใช้สื่ออินโฟกราฟิก	60
- การใช้สื่อบอร์ดเกม	62
- การใช้แผนที่	64
หลักการใช้นวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้สังคมศึกษา	70
ตัวอย่างการใช้นวัตกรรมทางการศึกษาเพื่อการเรียนรู้สังคมศึกษา	72
- การใช้นวัตกรรมปัญญาประดิษฐ์	72
- การใช้นวัตกรรมความเป็นจริงเสมือน	76
- การใช้นวัตกรรมความเป็นจริงเสริม	77
- การใช้นวัตกรรมจักรวาลนฤมิต	79
หลักการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้สังคมศึกษา	81
ตัวอย่างการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้สังคมศึกษา	83
- การใช้ Google Map และ Google Earth	83
- การใช้ Live Worksheets	86
- การใช้เว็บไซต์เข้าชมพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง	88
- การใช้เว็บไซต์สืบค้นข้อมูลทางสังคมศึกษา	90
สรุป	94
เอกสารอ้างอิง	95
บทที่ 3 แผนการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	101
ความนำ	101
ความหมายของแผนการจัดการเรียนรู้	101
ความสำคัญของแผนการจัดการเรียนรู้	103
ประเภทของแผนการจัดการเรียนรู้	106
องค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้	107
หลักในการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้	110
ลักษณะของแผนการจัดการเรียนรู้ที่ดี	112

	หน้า
ขั้นตอนการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้	114
รูปแบบการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้	116
เกณฑ์ประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้	123
ตัวอย่างแผนการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	126
สรุป	136
เอกสารอ้างอิง	137
บทที่ 4 การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	139
ความนำ	139
กรอบแนวคิดสู่แนวทางการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21	140
แนวทางการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	150
ตัวอย่างการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	153
- การจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐาน	153
- การจัดการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมเป็นฐาน	156
- การจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยีเป็นฐาน	159
- การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน	162
- การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้เป็นฐาน	165
- การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน	169
- การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน	172
สรุป	175
เอกสารอ้างอิง	177
ดัชนี	183
ประวัติผู้เขียน	185

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1.1	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางศาสนาสำหรับผู้เรียน สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	5
1.2	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางสังคมสำหรับผู้เรียน สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	9
1.3	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ด้านพลเมืองสำหรับผู้เรียน สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	14
1.4	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางเศรษฐกิจสำหรับผู้เรียน สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	19
1.5	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางการเงินสำหรับผู้เรียน สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	25
1.6	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางประวัติศาสตร์สำหรับ ผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	30
1.7	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางภูมิศาสตร์สำหรับผู้เรียน สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	33
1.8	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้เรื่องดิจิทัลสำหรับผู้เรียน สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	38
1.9	แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ด้านสื่อและปัญญาประดิษฐ์ สำหรับผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21	43
2.1	ตัวอย่างตาราง (Table) เรื่อง มโนทัศน์การจัดการภัยพิบัติ	58
2.2	ตัวอย่างตารางแมทริกซ์ (Matrix) เรื่อง ปัญหาสิ่งแวดล้อมในทวีปออสเตรเลีย และโอเชียเนีย	58
2.3	ตัวอย่างโลโก้ของปัญญาประดิษฐ์ (AI) และลักษณะการใช้งาน	74
2.4	ชื่อโดเมนเนมสากลของเว็บไซต์	91

ซ

ตารางที่		หน้า
2.5	ชื่อโดเมนเนมของเว็บไซต์ในประเทศไทย	92
3.1	แผนการจัดการเรียนรู้แบบตาราง	117

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	ตัวอย่างแผนผังความคิด เรื่อง การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในจังหวัด	55
2.2	ตัวอย่างแผนผังมโนทัศน์ เรื่อง อำนาจอธิปไตย	55
2.3	ตัวอย่างแผนผังแสดงลำดับต่อเนื่อง เรื่อง ขั้นตอนการให้บริการชำระภาษี	56
2.4	ตัวอย่างแผนภูมิเวนน์ เรื่อง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	56
2.5	ตัวอย่างเส้นเวลา เรื่อง ช่วงเวลาแห่งการก่อตั้งและการขยายสมาชิกอาเซียน	57
2.6	ตัวอย่างแผนผังวงจร เรื่อง วงจรการเมืองไทย	59
2.7	ตัวอย่างแผนผังก้างปลา เรื่อง ปัญหาเครื่องยนต์อุณหภูมิสูงเกินไป (overheat)	60
2.8	ตัวอย่างอินโฟกราฟิก เรื่อง สาเหตุการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1	61
2.9	ตัวอย่างอินโฟกราฟิก เรื่อง ขบวนการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1	62
2.10	ตัวอย่างสื่อบอร์ดเกมนครนายกซ่อนสมบัติแห่งปัญญา	63
2.11	ตัวอย่างสื่อบอร์ดเกมพลังแห่งชุมชนพอเพียง	64
2.12	ตัวอย่างแผนที่ท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่	67
2.13	ตัวอย่างแผนที่เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร โดยใช้โปรแกรม QGIS	68
2.14	ตัวอย่างการบูรณาการการใช้แผนที่กับการใช้คำถาม	69
2.15	ตัวอย่างการบูรณาการการใช้แผนที่กับเกมต่อจิ๊กซอว์	69
2.16	ตัวอย่างการสร้างนวัตกรรมสื่อการเรียนรู้สังคมศึกษาจากโปรแกรม Chat GPT	74
2.17	ตัวอย่างจอภาพสวมศีรษะและถุงมือรับรู้ความเป็นจริงเสมือน (VR)	76
2.18	ตัวอย่างนวัตกรรมความเป็นจริงเสริม (AR) เรื่อง แหล่งพลอยจังหวัดแพร่	78
2.19	หน้าเว็บไซต์จักรวาลนฤมิต “Historicovator” นวัตกรรมสื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์	80
2.20	ตัวอย่างการศึกษาเส้นทางการเดินทางโดยใช้ Google Map	84
2.21	หน้าหลักของโปรแกรม Google Earth	85
2.22	ตัวอย่าง Live Worksheets วิชาสังคมศึกษา เรื่อง พิกัดทางภูมิศาสตร์	87

ภาพที่		หน้า
2.23	หน้าเว็บไซต์โครงการจัดทำแหล่งเรียนรู้เสมือนจริงสำหรับพิพิธภัณฑ์ สถานแห่งชาติ	89
3.1	ทฤษฎีและแนวคิดของรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้บูรณาการแบบ เอส. ทู. ที.	127
4.1	กรอบแนวคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21	141

บทที่ 1

ความฉลาดรู้สำหรับผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

ความนำ

ในศตวรรษที่ 21 สังคมโลกเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากเทคโนโลยีดิจิทัล โลกาภิวัตน์ และความซับซ้อนของปัญหาทางสังคม ส่งผลให้การเรียนรู้สังคมศึกษาไม่มุ่งเพียง การจดจำความรู้ แต่ต้องพัฒนาผู้เรียนให้มี “ความฉลาดรู้” ในหลายมิติ ซึ่งคณะกรรมการจัดทำ พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย สำนักงานราชบัณฑิตยสภา อธิบายว่า ความฉลาดรู้ (Literacy) หมายถึง คุณสมบัติของบุคคลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการการศึกษาเรียนรู้เนื้อหาสาระ และฝึกปฏิบัติจนเข้าใจ ใช้เป็น สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตได้ เดิมคำว่า Literacy หมายถึง การรู้หนังสือ คือการอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ ในระดับที่สามารถ นำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ต่อมาเมื่อความหมายของคำดังกล่าวมีขอบเขตกว้างขวางขึ้น จึงใช้ศัพท์ บัญญัติว่า ความฉลาดรู้ ซึ่งประกอบด้วย ความรู้ สมรรถนะ และทักษะ ความฉลาดรู้จึงเป็นการรู้ และเข้าใจสาระที่ถูกต้อง ครอบคลุมทุกประเด็นสำคัญมีการต่อยอด เชื่อมโยงความรู้เดิม เสริมสร้างความรู้ใหม่ เกิดแนวคิดสร้างสรรค์นวัตกรรมนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ผู้มีความฉลาดรู้ ควรใช้สติปัญญาดำเนิน “กิจที่จะทำ คำที่จะพูด” ให้เกิดสัมฤทธิ์ผล พัฒนาเป็นความเจริญต่อ ชีวิต (จินดารัตน์ โพธิ์นอก, 2561)

บทนี้มุ่งนำเสนอความหมาย องค์ประกอบ และแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนา ความฉลาดรู้สำหรับผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ ความฉลาดรู้ทางศาสนา ความฉลาดรู้ทางสังคม ความฉลาดรู้ด้านพลเมือง ความฉลาดรู้ทางเศรษฐกิจ ความฉลาดรู้ ทางการเงิน ความฉลาดรู้ประวัติศาสตร์ ความฉลาดรู้ภูมิศาสตร์ ความฉลาดรู้เรื่องดิจิทัล ความฉลาดรู้ด้านสื่อและปัญญาประดิษฐ์ ความฉลาดรู้เหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียน เข้าใจโลกอย่างลึกซึ้ง สามารถปรับตัว แก้ปัญหา และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม อย่างสร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในปัจจุบัน

ความฉลาดรู้ทางศาสนา

ในสังคมที่มีความหลากหลายทางความเชื่อและวัฒนธรรม ผู้เรียนสังคมศึกษาจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักคำสอน คุณค่า และบทบาทของศาสนาในการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม ความฉลาดรู้ทางศาสนาจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการเคารพความแตกต่าง การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และการยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรม ดังนั้นครูสังคมศึกษาควรทำความเข้าใจความหมาย องค์ประกอบ และแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางศาสนา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 อย่างมีประสิทธิภาพ

ความหมายและองค์ประกอบของความฉลาดรู้ทางศาสนา

ความฉลาดรู้ทางศาสนา (Religious Literacy) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจหลักคำสอน ความเชื่อ การปฏิบัติ และพิธีกรรมสำคัญของศาสนาต่าง ๆ รวมถึงความสามารถวิเคราะห์ ความเชื่อมโยงมิติทางศาสนากับชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของผู้นับถือศาสนานั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง เพียงธรรม โดยใช้แนวคิดจากการศึกษาศาสนาสากล ศาสนาเปรียบเทียบ และปรัชญาศาสนา หรือผู้มีประสบการณ์ตรงทางศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างมนุษย์และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2562)

ศาสนาสากล เป็นสาระที่ว่าด้วยประวัติศาสนา หลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานสำคัญ คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนข้อวัตรปฏิบัติที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาของศาสนาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นศาสนาโบราณ (past religions) และศาสนาปัจจุบัน (living religions)

ศาสนาเปรียบเทียบ เป็นสาระที่ว่าด้วยการเปรียบเทียบหลักการและคติความเชื่อของแต่ละศาสนา เพื่อชี้ให้เห็นว่า ส่วนไหนเหมือนกันส่วนไหนต่างกัน โดยไม่ตัดสินว่าศาสนาใดถูกศาสนาใดผิด หรือดี-ชั่วกว่ากัน แต่เพื่อให้เข้าใจถูกต้องตรงตามที่ศาสนานั้น ๆ มี

ปรัชญาศาสนา เป็นสาระที่ว่าด้วยการศึกษาศาสนาโดยใช้วิธีการทางปรัชญา คือ ใช้หลักเหตุผลเป็นเครื่องมือวิเคราะห์หลักคำสอนและคติความเชื่อ เช่น เรื่องพระเป็นเจ้า โลกหน้า นรก สวรรค์ บุญ มรรค ผล ที่แต่ละศาสนากล่าวอ้างว่ามีอยู่จริงหรือเป็นความจริงนั้นมีเหตุผลควรเชื่อ

หรือไม่ โดยผู้วิเคราะห์ต้องวางตัวเป็นกลางไม่เข้าข้างศาสนาใด แม้เป็นศาสนาที่ตนนับถืออยู่ก็ตาม

ผู้มีประสบการณ์ตรงทางศาสนา คือ ผู้ปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ตนนับถือจนประสบผลสำเร็จตรงตามที่ศาสนาสอนไว้ เป็นผู้รู้จริงเห็นจริงและสั่งสอนผู้อื่นให้รู้และเข้าใจได้ถูกต้องเช่นกัน

Harvard Divinity School (2026) ได้นิยามความหมายไว้ว่า ความฉลาดรู้ทางศาสนา หมายถึง ความสามารถในการพิจารณาและวิเคราะห์จุดตัดสำคัญระหว่างศาสนากับชีวิตทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม ผ่านมุมมองที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุคคลที่มีความฉลาดรู้ทางศาสนาจะมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา คัมภีร์สำคัญ (ในกรณีที่มี) หลักความเชื่อ พิธีปฏิบัติ และการแสดงออกของศาสนาในบริบทร่วมสมัยของศาสนาสำคัญของโลก หลายนิกาย โดยตระหนักว่าศาสนาเหล่านี้ถือกำเนิดขึ้นและยังคงถูกหล่อหลอมโดยบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละพื้นที่

2. มีความสามารถในการพิจารณาและสำรวจมิติทางศาสนาที่แฝงอยู่ในปรากฏการณ์ทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงในบริบทที่แตกต่างกันตามช่วงเวลาและสถานที่

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (2562) ได้ระบุไว้ว่า ผู้ฉลาดรู้ทางศาสนาจึงควรมีคุณสมบัติอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

1. มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องตามหลักทฤษฎีที่มีในคัมภีร์ของแต่ละศาสนา และตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ผู้นับถือศาสนานั้น ๆ ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

2. มีวิจรรย์ญาณสามารถวิเคราะห์แยกแยะให้เห็นคุณค่าของแต่ละศาสนาที่มีผลต่อพฤติกรรมทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมของผู้นับถือศาสนานั้น ๆ

3. มีการปฏิบัติเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างมนุษย์และระหว่างสังคมที่นับถือศาสนาต่างกัน หรือไม่นับถือศาสนาเพื่อให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

สรุปได้ว่า ความฉลาดรู้ทางศาสนา หมายถึง ความรู้ความเข้าใจหลักคำสอน ความเชื่อ การปฏิบัติ และพิธีกรรมสำคัญของศาสนาต่าง ๆ โดยประยุกต์ใช้ความสามารถวิเคราะห์ ความเชื่อมโยงมิติทางศาสนากับการดำเนินชีวิต ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา การวิเคราะห์และเปรียบเทียบศาสนา การเชื่อมโยงศาสนากับบริบทสังคม และการเคารพและอยู่ร่วมกันในสังคมพหุศาสนา

แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางศาสนา

การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางศาสนาควรให้ผู้เรียนศึกษาศาสนาผ่านแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งเชิงประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ใช้กิจกรรมวิเคราะห์กรณีศึกษาเพื่อให้เข้าใจบทบาทของศาสนาในสังคมร่วมสมัย และเชื่อมโยงกับประเด็นสาธารณะต่าง ๆ (Gu & Kim, 2025) จากนั้นควรส่งเสริมกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ โดยให้ผู้เรียนตั้งคำถาม เปรียบเทียบมุมมอง และอภิปรายความแตกต่างของความเชื่ออย่างมีเหตุผล ควรออกแบบกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วม เช่น การเรียนรู้แบบร่วมมือ การเสวนา และการจำลองสถานการณ์ เพื่อพัฒนาความเข้าใจในสังคมพหุศาสนาและเสริมสร้างทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งถือเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษาด้านศาสนาในบริบทประชาธิปไตย (Walker et al., 2025) ควรบูรณาการการใช้สื่อดิจิทัลและเทคโนโลยี เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึง วิเคราะห์ และสื่อสารความรู้ทางศาสนาได้อย่างสร้างสรรค์และเหมาะสมกับบริบทโลกยุคใหม่ (Maulidya et al., 2025) ทั้งนี้ การจัดการเรียนรู้ควรมุ่งพัฒนาเจตคติที่เปิดกว้าง เคารพความหลากหลาย และมีความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ทางศาสนาในการดำรงชีวิตและอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างมีคุณภาพ

ผู้เขียนขอแนะนำแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางศาสนาสำหรับผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยพิจารณาจากองค์ประกอบของความฉลาดรู้ทางศาสนา ดังนี้

ตารางที่ 1.1 แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางศาสนาสำหรับผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

ความฉลาดรู้ทางศาสนา	เป้าหมายการพัฒนา	แนวทางการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21
1. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา	ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสนาสำคัญของโลกและเข้าใจความหมายของหลักคำสอนและการปฏิบัติทางศาสนา	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาแหล่งข้อมูลหรือสื่อดิจิทัลเกี่ยวกับศาสนาสำคัญของโลก - จัดทำแผนผังความคิดหรืออินโฟกราฟิกสรุปประวัติ หลักคำสอน และพิธีกรรมสำคัญของแต่ละศาสนา
2. การวิเคราะห์และเปรียบเทียบศาสนา	ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของศาสนาต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลและไม่ตัดสินคุณค่า	<ul style="list-style-type: none"> - วิเคราะห์กรณีศึกษาหลักคำสอนหรือค่านิยมทางศาสนา เช่น ความดี ความเมตตา หรือการทำบุญ - เปรียบเทียบแนวคิดของศาสนาต่าง ๆ ผ่านการอภิปรายกลุ่ม
3. การเชื่อมโยงศาสนากับบริบทสังคม	ผู้เรียนสามารถอธิบายบทบาทของศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมของสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - วิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น ประเพณีสำคัญหรือกิจกรรมทางศาสนาในชุมชน - อภิปรายว่าศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอย่างไร
4. การเคารพและอยู่ร่วมกันในสังคมพหุศาสนา	ผู้เรียนมีทัศนคติที่เปิดกว้าง เคารพความเชื่อของผู้อื่น และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างสันติ	<ul style="list-style-type: none"> - จัดกิจกรรมเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางศาสนา - จำลองสถานการณ์การอยู่ร่วมกันของผู้คนต่างศาสนาและเสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

สรุปได้ว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางศาสนาเน้นให้ผู้เรียนศึกษาและสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาผ่านสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย พร้อมทั้งจัดทำแผนผังความคิดเพื่อสร้างความเข้าใจอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการวิเคราะห์และเปรียบเทียบหลักคำสอน ใช้กรณีศึกษาเพื่ออภิปรายบทบาทของศาสนาในบริบทสังคม ควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผิกรการเคารพความแตกต่าง และจำลองสถานการณ์การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุศาสนา พร้อมทั้งสื่อสารและสะท้อนแนวคิดเพื่อประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสันติ

ความฉลาดรู้ทางสังคม

ในโลกสังคมที่มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้เรียนสังคมศึกษาจำเป็นต้องมีความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น สื่อสารอย่างเหมาะสม และอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ ความฉลาดรู้ทางสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งเสริมการปรับตัวและการมีส่วนร่วมในสังคมอย่างมีคุณภาพ ดังนั้น ครูสังคมศึกษาควรทำความเข้าใจความหมาย องค์ประกอบ และแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางสังคม เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้เรียนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 อย่างมีประสิทธิภาพ

ความหมายและองค์ประกอบของความฉลาดรู้ทางสังคม

ความฉลาดรู้ทางสังคม (Social Literacy) หมายถึง ความรู้ ความตระหนัก ค่านิยม และทักษะทางสังคม รวมทั้งความสามารถหรือสมรรถนะในการตัดสินใจที่เป็นคุณประโยชน์ต่อสังคม ความเป็นพลเมืองตื่นรู้ (active citizen) ที่มีคุณธรรมและมีความรับผิดชอบต่อสังคม (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2562) ความฉลาดรู้ทางสังคม เป็นสมรรถนะพื้นฐานที่บุคคลทุกคนจำเป็นต้องพัฒนาให้เกิดขึ้น โดยสามารถส่งเสริมได้ผ่านการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา ซึ่งช่วยเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีความรู้ เจตคติ และทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์กับสภาพแวดล้อมทางสังคมของตน การพัฒนาความฉลาดรู้ทางสังคมตั้งแต่ช่วงวัยเริ่มต้นจะนำไปสู่ความสามารถในการทำความเข้าใจข้อความที่เพิ่มพูนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถตีความหมายได้อย่างถูกต้องและสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพผ่านตัวบท เพื่อให้เกิด